

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

Cilt : XIII Sayı : 5

EYLÜL — EKİM 1974

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

MALLARINI (ALLAH YOLUNDA) HARCAYIP DA SONRA O HARCADIKLARININ ARKASINDAN BİR BAŞA KAKIŞ VE BİR EZİYYET TAKIP KATMAYANLAR (YOK MU?) ONLARIN RABLERİ YANINDA MÜKÂFATLARI VARDIR. ONLARA HİÇ BİR KORKU YOKTUR, MAHZUN DA OLACAK DEĞİLLERDİR ONLAR.

İYİ (GÜZEL VE TATLI) BİR SÖZ VE BİR AYIB ÖRTME; ARDINDAN EZİYYET GELEN BİR SADAKADAN HAYIRLIDIR. ALLAH (KULLARININ SADAKALARINDAN) MÜSTAĞNİDİR, (HALİMDİR UKUUBETDE ACELE EDİCİ DEĞİLDİR).

(eL - BAKARA SÜRESİ : 262 - 263)

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşlerini
Fiilen İdare Eden Sorumlu Müdür

M. SAİM YEPREM

Diyanet İşleri Başkanlığı

Derleme ve Yayın Müdürü

Emel Matbaacılık Sanayi Ltd. Şti. Ankara

Ebu Mansur Maturidî

Hayatı ve Eserleri

Yazan :
Dr. Fethullah Huleyf
Çeviren :
Mustafa Öz

1 — İMAM MATÜRİDİNİN HAYATI ve ÖĞRENİMİ :

Matüridi mezhebinin kurucusu, İmam Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Matüridi'dir. Matüridi kelimesi Matürîd veya Matürît¹ ismiyle bilinen, Maveraünnehir'de yani Ceyhûn nehrinin ötesinde Semerkant'ın bir köyüne mensubiyet ifade eder. İmam Matüridi Semerkant'lı olduğu için bazen «el-Matüridî es-Semerkandî» nisbetiyle de zikredilir. Meselâ, «eş-Şeyhu'l-İmam Alemu'l-Hüda Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Matüridi es-Semerkandî gibi. Nitekim «Kitabu't-Tevdid» isimleri eserinin başında, mensuplarının kendisi için kullandıkları «Hidayet alemi» tabiri görülmektedir. Keza «Hidâyet imamı» ve «mütekellimlerin imamı» diye de anılmaktadır. Bu lakapların hepsi Matüridi'nin, ehli sünnetin muzafferiyeti, İslâm inançlarının müdafaası, ve dinin ihyası için gösterdiği gayretlerden dolayı verilmiştir.²

İmam Matüridi'nin annesi, babası ve ailesi hakkında herhangi bir malûmata sahip değiliz.³ Fakat tarihçiler onun, Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiği zaman, kendisini misafir eden Ebû Eyyûb Halîd b. Zeyd el-Ensârî'nin

- (1) Ebu Saîd Abdulkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, Kitabu'l-Ensâb, s. 248, Londra ve Leiden 1912.
- (2) Mahmud b. Süleyman el-Kefevî,, Kitâbu A'lâmi'l-Ahyar min Fukâhâi Mezhebi'n-Nu'man, Daru'l-Kütübil-Mısriyye, Yazma No. 84, VI, 129; Takıyyü'd-Din b. Abdilkadir el-Gazzânet-Temimî, et-Tabakatü's-Seniyye fi Teracimi'l-Hanefiyye, Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Yazma No 55, C. II, Vr. 491! Muhammed Abdu'l-Hayyel-Leknevî, el-Fevaidu'l-Behiyye fi Teracimi'l-Hanefiyye, s. 95, Kahire 1324, Muhammedî b. Muhammed el-Huseyni ez-Zebidî, İthâfu's-Sadeti'l-Müttekîn, C. 2, s. 5, Kahire tarihsiz.
- (3) British Museum'da Or. Yazma 12781 numarada Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed el-Matüridi'nin (Öl. H. 342/M. 953) «Kitabu Nakzı'l-Mübtedia mine's-Sivadi'l-l-A'zam ala Tarikati'l-İmami'l-A'zam» isimli bir kitap vardır. Prof. A.S. Tritton'un belirttiğine göre bu zat, İmam Matüridi'nin kardeşidir, fıkıh ve kelimada da talebesidir. Biz bu zatın «el-Hakim es-Semerkandî» diye maruf, Matüridi'nin talebesi Kadı Ebu'l-Kasım İshak olduğunu reddetmiyoruz. (Bk. el-Kefevi, a.e, Vr. 130 el-Leknevi, a.e.s. 195) Fakat bu zatın Ebu Mansur Matüridi'nin kardeşi olduğunu kabul edemiyoruz. Çünkü iki isim arasında açık farklar vardır, keza tarihçiler böyle bir yakınlıktan bahsetmiyorlar. Bk. A.S. Tritton, An Early Work From the School of al-Maturidi, Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, pp. 96-99, Part 3-4.

soyundan⁴ olduğunu zikrediyorlar. Bundan dolayıdır ki İmam el-Beyazî, İmam Matürîdî'yi «el-Ensârî» nisbetiyle de anmaktadır.⁵

Tarihçilerin hiç biri Ebu Mansur Matürîdî'nin doğum tarihini zikretmiyorlar. Bununla beraber Matürîdî konusunda çalışan Dr. Eyyûb Ali, H. 238/M. 852 yılı civarında doğduğunu tercih etmektedir. Çünkü Matürîdî'nin hocalarından birisi olan Muhammed b. Mukâtil er-Râzî⁶ H. 248/M. 862 yılında vefat etmiştir. Eğer Dr. Eyyûb Ali'nin ifadesi doğru ise Matürîdî bir asra yakın yaşamış demek olur. Tarihçilerin hepsi Matürîdî'nin H. 333/M. 944 yılında vefat ettiğini bildiriyorlar.⁷ Fakat bu konudaki ittifaktan ayrılan tek müellif, Taşköprü Zade'dir. Bu zat Matürîdî'nin vefatını H. 333 olarak zikrettikten sonra, «H. 306 yılında öldü denildi» şeklinde bir nakli de kaydetmektedir. Matürîdî vefatından sonra memleketi olan Semerkant'ta defnedilmiştir.

Elimizdeki kaynakların belirttiğine göre Matürîdî, kendi devrinde, İmam Ebu Hanife'den silsile halinde devam eden alimlerden fıkıh okudu. El-Kefevî'nin belirttiğine göre Matürîdî Ebu Nasr el-Iyâzî'ye talebe oldu. Her ikisi de Ebu Bekr el-Cüzcânî'den fıkıh öğrendiler. Bu silsile Ebu Süleyman el-Cüzcânî ve İmam Muhammed halkaları ile İmam Ebu Hanife'ye ulaşmaktadır.⁹ ez-Zebidi'nin ifadesine göre de; Matürîdî Ebu Nasr el-Iyâzî'den okumuştur. el-Fârk ve't-Temyiz isimli eserin sahibi Ebu Bekr b. Ahmed b. İshak b. Sâlih el-Cüzcânî de hocalarındandı. Keza Rey kadısı Muhammed b. Mukatil er-Râzî'de Matürîdî'nin hocaları arasında idi.

Ebu Bekr el-Cüzcânî, Ebu Nasr el-Iyâzî ve Nasir b. Yahya da Ebu Süleyman b. Musa b. Süleyman el-Cüzcânî'den fıkıh öğrenmişlerdir. Ebu Süleyman'ın hocaları ise, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammeddir. Muhammed b. Mukabil ve Nasir b. Yahya keza Ebu Mutî' el-Belhi ve Ebu Mukatil es-Semerkandî'den de fıkıh öğrenmişlerdir. Yine Muhammed b. Mukatil, İmam Muhammed'e talebelik etmiştir. Bütün bu izahattan anlaşıldığı gibi, silsilenin hepsinin hocası da İmam A'zam Ebu Hanife'dir.¹⁰

Matürîdî'nin ilk hocası olan Ebu Nasr el-Iyâzî de kendisi gibi Ensar'dan olup nesebi Yahya b. Kays b. Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî'ye ulaşmaktadır. Ebu Nasr, ilim ve cihad ehli bir kimse idi. Hepsini de Matürîdî'nin akrabası olan kırk kadar mücahidin yanında Türk beldeleri civarında bulunan, gayri müslimlerle yaptıkları muharebede şehit oldu. Tarihçilerin açıklamasına göre Ebu Nasr, kendi zamanının en âlim ve takva sahibi kimsesi idi. Oğulları, iki büyük imam, Ebu Ahmed el-Iyâzî ve Ebu Bekr Ahmed el-Iyâzî, babalarından ilim ve takva tevarüs ettiler. Hatta Ebu Bekr Ahmed el-Iyâzî'nin Hanefî Mezhebinde olması mezhebin doğruluğunun delili sayılır, eğer bu mezhep seçilmiş bir mezhep olmasa idi, Ebu Bekr Ahmed el-Iyâzî'nin itibar etmeyeceği, kendi zamanında daima söylenirdi.¹¹

(4) Ebu Mansur Matürîdî, Kitabu't-Tevhid, Cambridge Üniversite Kütüphanesi yazma nüshası Vr. 1 hamışinde.

(5) Kemalüddin Ahmed el-Beyâzî, İşârâtü'l-Meram an İbaratü'l-İmam, s. 23, Kahire 1943.

(6) Eyyub Ali, A History of Muslim Philosophia, Col. s. 260, Wiesbaden 1963

(7) el-Kefevî, a.e. Vr. 129, et-Temimî, a.e. C. II. s. 491; el-Leknevî, a.e. s. 195

(8) Taşköprü Zâde, Tabakatül-Hanefiyye, yazma, Vr. 72. Darü'l-Kütüb'l-Misriyye, No. 7367

(9) el-Kefevî, a.e. Vr. 129.

(10) ez-Zebidi, a.e., C. II, s. 5, Bk. el-Beyâzî, a.e. s. 23.

(11) et-Temimî a.e., C, II Vr. 558.

Ebu Nasr el-Iyâzi, Matüridi'nin hocası olmasına rağmen, her ikisi de Ebû Bekr el-Cüzcânî'nin derslerine devam ederlerdi.¹² El-Kefevî'nin belirttiğine göre Ebu Bekr Ahmed el-Büzcânî; âlim, usûl ve fîrû ilimlerini kendinde cemetmiş, bir kimse idi, diğer bir çok konularda da ilmen zirvede idi.¹³ Bu zat talebesi Ebu Nasr el-Iyâzî ile birlikte İmam Muhammed b. el-Hasen'in yetiştirdiği fakih, Ebu Süleyman el-Cüzcânî'nin ders halkasına devam ederdi.¹⁴ İbnu'n-Nedim'in ifadesine göre, Ebu Süleyman el-Cüzcânî, oldukça müttaki, dindar, fakih ve muhaddis bir kimse idi.¹⁵

İşte İmam Matüridi'nin bu takva ve salah sahibi hocaları akaid usul ve öğreniminde tamamen İmam Ebu Hanife'nin kitap, risale ve vasiyetlerini tetkik eden kimselerdi.¹⁶ Hanefi fakihlerine göre Ebu Hanife'nin el-Fıkhü'l-Ekber, el-Fıkhü'l-Ebsat, er-Risale, Kitabu'l- Alim ve 'l-Müteallim ve el-Vasiyye gibi eserleri akaidin usulünü teşkil eder.¹⁷ İmam Matüridi bu eserleri okuyup öğrendiği gibi, bunların ötesinde de bir çok şeyler öğrenerek anılan eserlerin muhtevasını kendi görüş ve fikirleri ile zenginleştirdi. Çünkü söz konusu eserler delil ve burhan zikredilmeksizin. Ehlü's-Sünne'nin sahih olan inanç ve itikadını belirtmek için yazılmıştı. İşte bu inanç ve ihtiva ettiği asılların akide halinden ilim, yani kelam ilmi haline geçişi Matüridi vasıtasıyla. İmam Matüridi, bu inanç esaslarını kat'î delillerle ortaya koydu, buna müteferri olan hususları da yakini delillerle sağlamıştı.¹⁸ Bu suretle Maverâünnehir'de Ebu Hanife ekolünün kelamcısı ve Ehlü's-Sünne'nin reisi oldu. İşte bundan sonradır ki Ebu Hanife ekolü Matüridi ismi ile anılmış, bu beldelerde bulunan Hanefi kelamcıları da Matüridiyye ismini almıştır.²⁰ Ebu Hanife ekolü de fikhî mezhebde mütahassis olan hanefilere itlak edilmeye başlanmıştır.

İmam Matüridi'nin talebelerini incelediğimiz zaman aralarında, dört büyük imam görmekteyiz. Bunlar, el-Hakîm es-Semerkandi diye meşhur olan Ebu'l-Kasım İshak b. Muhammed b. İsmail (Öl. H. 340/M. 951), Ebu'l-Hasen Ali b. Said er-Rastagfenî, Ebu Muhammed Abdulkerim b. Musa el-Pezdevî (Öl. H. 390/ M. 999) ve Ebu'l-Leys el-Buharîdir.²¹ Bu arada yetişen Matüridi kelamcıları imamlarının mezhebini açıklama ve tekrar gözden geçirme görevini yüklenmişler, bazen muhalefet etmelerine rağmen yine birçok meselede,

(12) el-Kefevî a.e Vr. 129.

(13) el-Kefevî a.e. Vr. 115.

(14) ez-Zebidi a.e. C. II, s. 5.

(15) İbnu'n-Nedim, el-Fihrist, s. 290, Kahire tarihsiz.

(16) el-Beyazî a.e. s. 21-23.

(17) el-Beyazî a.e. M. Zahid el-Kevseri mukaddimesi, s. 6.

(18) Bu arada Ehlü s-Sünne'nin imami et-Tahavi (Öl. H. 321/M. 933) Mısır'da «Beyanu's-Sünne ve'l-Cemaa» yı Ebu'l-Hasen el-Eşarî'de «el-İbane an Üsuli d-Diyane»yi neşretmiştir.

(19) el-Beyazî, a.e.s. 23.

(20) Taşköprü Zade Miftahu's-Saade ve Mısbahu's-Siyade, C. II, s. 21, Haydarabad, 1329.

(21) el-Kefevî, a.e. Vr. 130, el-Leknevi a.e. s: 195, Dr. Eyyub Ali, el-Akidetu'l-Matüridiyye, Vr. 283.

aynı neticeye ulaştılar. Bu suretle Maverâünnehir'de Ehlü's-Sünne'nin Matüridi akidesini tesis etmiş oldular.²²

2 — İMAM MATURİDİ'NİN ESERLERİ :²³

Tarihçilerin belirttiklerine göre İmam Matüridi'nin yazdığı eserlerin isimleri, onun hayatını, Ehlü's-Sünne akidesini müdafaa, sünnet yolundan inhiraf edenleri redde vakfettiğine ve ayrıca din ilimlerinden tefsir, kelâm, fıkıh ve usul bilgilerinde çok yüksek bir mevkii olduğuna delalet eder. O, Mutezile'yi ve usul-i hamse dedikleri beş prensibi nakzetti. Kendi muasırı ve Mutezile'ye göre yeryüzünün en büyük imamı olan el-Ka'bî'yi bizzat takip ederek görüşlerini ve eserlerini çürüttü. Mutezile'yi reddetmek için 'Beyanu Vehmi'l-Mutezile', «Reddu'l-USULİ'L-Hamse li Ebi Muhammed el-Bahili»yi yazdı. El-Ka'bi ve görüşlerini nakzetmek için de «Reddu Evaili'l-Edille li'l-Ka'bî», «Reddu Tahzibi'l-Cedel li'l-Ka'bî», ve «Reddu Vaidi'l-Füssak li-l-Kabi» isimli eserleri te'lif etti. Sadece Mutezile'yi reddetmekle kalmayan İmam Matüridi, Karmatî ve Rafizileri de «er-Reddu ala Usulî'l-Karamita» ve «Reddu Kitabi'l-İmame li Ba'dı'r-Ravafız» adlı eserleri ile reddetti. Usulü Fıkıh konusunda «Me'hazu'ş-Şerâi» ve «Kitabu'l-Cedel» i te'lif eden Matüridi, bundan başka tefsir ve kelâm konusunda da eserler verdi. Tefsir mevzuundaki kitabının ismi «Te'vilatu Ehlî's-Sünne»dir. Bu eser «et-Te'vilatu'l-Matüriddiyye fi Beyani Usulî Ehlî's-Sünne ve Ehlî't-Tevhid» ismiyle de anılır. Kâtib Çelebi, bu kitabı vasfederek «Hiç bir kitap ona eş olamaz, hatta bu konuda yazılan eserlerin hiç biri kıymet yönüyle ona yaklaşamaz.» diyor.²⁴ Fakat müfessirler hakkında tabakat kitapları yazan tarihçiler bu eseri ve müellifini ihmal etmişlerdir. Katib Çelebi, bu kitabın Matüridinin diğer kitaplarından daha kolay anlaşıldığını, bundan dolayı Maturidi mezhebi mensuplarının «et-Te'vilat» a dayandıklarını zikrediyor. Gerçekten de et-Te'vilat, Kitabu't-Tevhid'den daha açık ve anlaşılması kolaydır. Bu kitapta âyetler, açık ve kolay anlaşılır şekilde belirtildikten sonra mesela Fahru'd-Din er-Razi'nin tefsirindeki²⁵ gibi bir takım teferuata boğulmadan neticeler çıkarılır. Bu tefsir Matüridi'nin maarif ve ilminin genişliği ve yüksek lisan bilgisine şahadet eder. Bu gün elimizde bu tefsirin, «Kitabu't-Tevhid» ve «Kitabu'l-Makalat»²⁶ nın bulunması büyük bir kazançtır. Ne yazık ki diğer kitapları zaman akımı içinde zayi olmuştur. «Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber», «Şerhu'l-İbane» ve «el-Akîdetu'l-Matüridiyye» isimli eserler ise, ona hataen nispet edilmektedir.²⁷

(22) H. 508/M. 1114 yılında vefat eden İmam Ebu'l-Muin en-Neseî Matüridi mezhebine en çok yardımcı olan kimsedir. Eş'ariler arasında Ebu Bekr el-Bakillânî ve Ebu Hamid el-Gazzalî'nin yeri ne ise Matüridiler arasında da Ebu'l-Muin en-Neseî'nin mevkii odur. «Tabsıratu'l-Edille» isimli, halen yazma olan eseri, Matüridi'nin «Kitabu't-Tevhid»inden sonra bütün Matüridiler için ikinci bir kaynaktır. Ömer en-Neseî'nin «el-Akaid en-Neseîyye» si «Tabsıratu'l-Edille»nin ancak bir fıhrîstî mesabesinde-dir. İmam Nuru'd-Din es-Sâbûnî (Öl. 580/M. 1184) Fahru'd-Din er-Razi ile münazaralarda «Tabsıratu'l-Edille»yi okuyup öğrendiğini, tahkik ve tetkikte onun üzerine kitap olmadığını belirtirdi. Bu konuda bizim A Study on Fakhr al Din al Razi s. 23-24 Beyrut, 1966, isimli kitabımıza bakınız.

(23) Bu konuda Bk. el-Kelevî, a.e. Vr. 129, et-Temimi, a.e. s. 491, el-Leknevi a.e.s. 95, el-Zebidi, a.e. C. II, s. 5. Taşköprü Zade a.e. Vr. 72.

(24) Katib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun, C. I, s. 335-336, İst. 1360-1941.

(25) Bk. Fahru'd-Din er-Razî, Mefatihü'l-Gayb veya et-Tefsiru'l-Kebir.

(26) Bk. Eyyub Ali, A History of Muslim Philosophy, s. 261.

(27) Bk. Eyyub Ali, a.e. s. 261.

Muhterem okuyucu!..

XIII — 3 ve 4. sayılı dergilerimizde bazı baskı hataları olduğu tesbit edilmiştir. Sayın yazarlarımızdan ve okuyucularımızdan özür dileyerek düzeltiriz.

«Pusulâ İle Kible Nasıl Tayin Edilir?» başlıklı yazının :

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
131	13, 14	İkinci paragraf mükerrer olarak dizilmiş	
131	19	buradaki	buralardaki
131	3 (alttan)	Türkiye'nin (Şekil : 1)	Türkiye'nin Coğrafi
131	2 »	düşer. Bu	düşer (Şekil : 1). Bu
132	20	(1)	(5)
132	24	(2)	(6)
134	26	Bucak 150 33	Bucak 150 53
135	18	Domaniç 151 09	Domaniç 151 39
135	3 (alttan)	Giresun 176 00 4 39	Giresun 176 00 4 09
138	3	Ovacık 170 08	Ovack 178 08
139	26	SİNOP 167 47 3 38	SİNOP 167 47 3 48
139	14	Çankaya	Şenkaya
141	—	Şekil 1	Şekil 3
141	—	Şekil 2	Şekil 4
141	—	Şekil 3	Şekil 5
142	—	Şekil 2	Şekil 1
143	—	—————	Şekil 2

XIII — 4 : 200. sahifedeki 20. satırın arapça klişeleri birbiriyle yer değiştirerek aşağıdaki şekilde olacaktır.

diği zaman صامت الریح kısırak koşmadığı zaman da صامت الفرس

derler, demektedir. (24)

XIII — 4 : 215. sahifedeki «Hacı Bayram-ı Veli» adlı yazımızın başlığının altına -Doğumu 1351, ölümü 1429 ve aynı yazının 220. sahifesindeki «Kim ki hayrete vardı» diye başlayan kıtadan sonra :

Bayram özünü bildi
Bileni anda buldu
Bulan ol kendü oldu.
Sen seni bil sen seni

kıtası ilâve edilecek.